

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2022. № 6.

DOI: 10.32702/2307-2105.2022.6.34

УДК 338.24.021.8

I. A. Штангрет,

аспірант кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і оподаткування,

Українська академія друкарства, м. Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0002-8621-7934

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

I. Shtangret,

Postgraduate student of the Department of Financial and Economic Security, Accounting and Taxation, Ukrainian Academy of Printing, Lviv, Ukraine

DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF THE ENTERPRISE

Забезпечення економічної безпеки підприємства в сучасних умовах відбувається під впливом цифрової трансформації економіки, що знаходить відображення у видозміненні об'єктів, підвищенні вимог до суб'єктів безпеки та розширенні інструментів, які застосовуються під час керуючого впливу та дозволяють адекватно й своєчасно реагувати на зміни в середовищі функціонування. Послідовний розгляд та уточнення таких понять як «трансформація», «цифрова трансформація» й «цифрова трансформація підприємства» сформували основу для розгляду розвитку системи економічної безпеки підприємства як процесу контрольованого і економічно

обґрунтованого здійснення кількісно-якісних змін задля посилення захищеності підприємства у відповідності до коригування стратегії його розвитку й динаміки внутрішнього й зовнішнього середовища функціонування. Обґрунтовано, що розвиток системи економічної безпеки підприємства покликаний попередньо сформуванню безпечні умови для цифрової трансформації підприємства.

Ensuring the economic security of the enterprise in modern conditions is influenced by the digital transformation of the economy, which is reflected in the change of objects, increasing requirements for security entities and expanding tools used during management and allow adequate and timely response to changes in the environment functioning.

The aim of the study was to generalize the scientific work on the essence of the concepts of "transformation", "digital transformation" and "digital transformation of the enterprise" with further formation of the conceptual basis for the development of economic security of the enterprise.

To form the conceptual basis for the development of economic security of the enterprise methods used: induction and deduction, comparison and systematization - in the study of the essential characteristics of the terms "transformation", "digital transformation" and "digital transformation of the enterprise"; synthesis and analysis - to substantiate the relationship between the digital transformation of the enterprise and the development of economic security of the enterprise; morphological analysis - for the content of the components of the conceptual basis for the development of the economic security of the enterprise; graphic - for visual presentation of theoretical and methodological material; abstract-logical - for theoretical generalizations and conclusions of the study.

Based on the results of theoretical generalizations of such concepts as "transformation", "digital transformation" and "digital transformation of the enterprise" substantiated the feasibility of understanding the development of economic security of the enterprise process of controlled and economically justified

strategies of its development and dynamics of internal and external environment of functioning.

It is substantiated that the development of the economic security system of the enterprise is designed to create safe conditions for the digital transformation of the enterprise. It is proved that the development of the economic security of the enterprise should be based on comprehensive consideration of activity in the application of the latest technologies in production and management of the enterprise and the emergence and impact of new challenges, risks and threats. tactical and strategic goals.

Ключові слова: *трансформація, цифрова трансформація, розвиток, система, економічна безпека, підприємство*

Keywords: *transformation, digital transformation, development, system, economic security, enterprise*

Постановка проблеми. Середовище функціонування українських підприємств характеризується високим динамізмом. В межах останніх кількох років суттєвий вплив на економічну безпеку підприємства мали загрози, які були спричинені COVID-19 та військовими діями на території нашої країни. Новітня пандемія спровокувала необхідність застосування радикальних заходів щодо обмеження економічної активності підприємств задля зменшення швидкості поширення смертоносного вірусу, а відтак й збереження життя широких верст населення. Зважаючи, що такі заходи застосовувалися із різною інтенсивністю впродовж 2020-2021 рр. в межах більшості країн, то вони мали негативний вплив практично на усі сфери економічної діяльності. В рамках зазначеного часового періоду і в подальшому відбулося поступове відновлення, перш за все завдяки суттєвому поступу у вакцинації та усвідомленні того факту, що економічна пасивність є джерелом не менших втрат для суспільства. Для України пост пандемічний період збігся із активізацією військових дій, які з стану конфлікту на окремих територіях перетворилися на повномасштабну

війну, яка розгорнулася на більшій частині країни, а об'єктами ракетних ударів стали усі її куточки. Цей період ознаменувався як призупиненням діяльності підприємств в зонах безпосередніх військових дій, так і порушенням процесу функціонування на усій іншій території через оголошену мобілізацію та необхідність швидкого перепрофілювання на виробництво тієї продукції, яка стала першочерговою за таких умов. Попри суттєвість впливу COVID-19 та військових дій на ЕБП, їх характер в часовому ракурсі все таки можна охарактеризувати як тактичний, тобто обмежений певними нетривалими часовими рамками. В іншій площині лежать зміни стратегічного характеру, які провокують як загрози, так і додаткові ринкові можливості. Такими змінами можна вважати цифрову трансформацію економіки, яка має місце, хоча і з різною інтенсивністю, в межах кожної національної економіки. Жодне підприємство не може залишитися осторонь таких змін, що відповідно актуалізує й важливість розвитку його системи економічної безпеки, який неможливий без відповідного теоретичного підґрунтя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі науковці зосереджують увагу на проблематиці створення й функціонування системи економічної безпеки підприємств, питання ж розвитку такої системи залишається мало дослідженим. Водночас базові засади поглиблення розуміння процесів розвитку системи безпеки закладені такими науковцями як Б. Гаврилишин [1], С. Єрохін [2], С. Мочерний [1], Е. Тоффлер [5], в публікаціях яких з'ясовується сутність поняття «трансформація», а також Р. Вочеом, О. Карпенко, В. Куйбіда [4], В. Наместнік [4], Н. Негропonte, Д. Терар [7], Д. Топскоттом, які окреслюють суть сучасного розуміння цифрової трансформації. Частково проблематика розвитку системи економічної безпеки підприємства розглядається О. Вовк [3], зокрема виходячи із формування стратегічних засад управління цим процесом.

Метою статті є узагальнення наукового доробку щодо сутності понять «трансформація», «цифрова трансформація» і «цифрова трансформація

підприємства» із подальшим формування концептуального підґрунтя розвитку системи економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу досліджень. Нами обґрунтовано можливість визначення трьох базових підходів до сучасного трактування поняття «трансформація» в економічній сфері, які спираються на узагальнення позицій представників наукових кіл. Перший підхід – процесний – вбачає необхідність розуміння в трансформації певної послідовності різноспрямованих змін. Привертає увагу позиція С. Мочерного, згідно якої під цим поняттям доцільно розуміти «...процес перетворення однієї економічної системи на іншу, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою інших» [1, с. 687]. На нашу точку зору, ключовим в процесному підході є те, що такі зміни відбуваються на постійній основі, але з різною інтенсивністю в наслідок відмінної сили впливу зовнішніх і внутрішніх факторів.

Сутність другого – системного – підходу доволі лаконічно сформовано у визначенні С. Єрохіна, який трансформацію подає як «...зміна структури певного об'єкта в рамках процесу, що самоорганізовується» [2, с. 37]. На нашу думку, принципова різниця між процесним й системним підходами полягає в тому, що перший передбачає перетворення певної системи із набуттям нею нових властивостей, коли другий – вбачає внутрішні зміни, оновлення структури та взаємодії між окремими елементами.

В основі третього – кардинального – підходу покладені не поступові зміни, а радикальні, які можуть спровокувати суттєве видозмінення будь-якої системи. Е. Тоффлер обґрунтовує доцільність розуміння під трансформацією «...значні якісні стрибки у розвитку суспільства, кожен з яких є не продовженням розвитку суспільства у попередньому напрямку, а його радикальною зміною, що можливо, заперечує попередній досвід» [5, с. 39]. Будь-які радикальні зміни провокують дестабілізацію ситуації, наслідком чого стає зміна рівня безпеки, що вимагає застосування стабілізуючих заходів із пошуком нового стану рівноваги.

Підводячи проміжні підсумки можна стверджувати, що в економіці сутність поняття «трансформація» в більшості розглядається стосовно макрорівня, хоча усі виділені підходи також відповідають змісту цього терміну на інших рівнях, тобто галузі, регіону й підприємства та системи економічної безпеки підприємства (рис. 1).

Практична реалізація трансформації на макрорівні найбільш чітко проявляється у вигляді промислової революції, яка спричиняє суттєві зміни в економічному просторі та соціальних структурах. На сьогодні розрізняють чотири промислові революції, які вплинули на розвиток людства. У відповідності до спрямування цього дослідження можна підкреслити, що третя і четверта промислові революції були пов'язані з цифровою трансформацією, де ключову роль відіграла саме цифровізація.



Рис. 1. Сутність та наслідки трансформації системи

Джерело: сформовано автором

Вперше термін «цифровізація» був застосований ще у 1971 р. Р. Вочеом, яким він спробував охарактеризувати процеси, які були пов'язані із створенням комп'ютерів на базі інтегральних мікросхем, що забезпечило пришвидшення процесів обробки інформації, зокрема в частині планування й контролю за обсягами використання ресурсів та виробництва й реалізації продукції. В подальшому у 1995 р. Д. Топскоттом і Н. Негропonte розширили розуміння цього поняття із врахуванням додаткових переваг, які формувалися Інтернетом та мобільним зв'язком. Наступний етап, який розпочався у 2010 р., пов'язується із здешевленням виробництва чіпів, які дозволяють під'єднати в мережу необмежену кількість пристроїв, користувачем яких стає будь-яка особа. У 2018 р. розпочався сучасний етап, який дав старт активному використанню цифрових валют та інших технологій, які стосуються не лише процесу технологічного удосконалення виробництва продукції й надання послуг, але трансформують економічний простір, створюючи нову фінансову архітектуру. Можна стверджувати, що темпи цифрової трансформації мають властивість до зростання та розширення сфери своєї реалізації, коли часовий лаг між кожним суттєвим етапом скорочується із десятиліть до кількох років.

Виділені вище етапи розвитку цифрової трансформації характеризуються не лише суттєвим технологічним поступом, а й зміною її розуміння на різних рівнях управління. Перш за все доцільно наголосити, що сприйняття цього поняття виключно як «оцифрування» є в сучасних умовах доволі обмеженим незалежно від масштабів здійснення таких процесів. Не можна в повній мірі погодитися із визначенням цифровізації яке подається в Енциклопедії інформаційних наук і технологій як «...інтеграція цифрових технологій у повсякденне життя суспільства шляхом оцифровки всього, що можна оцифрувати. Цифровізація означає комп'ютеризацію систем і робочих місць для більшої легкості та доступності» [6, с. 263]. В цьому матеріалі фактично йдеться про звичайне переведення фізичної праці щодо ведення документообігу в електронний варіант через ширше застосування комп'ютерної техніки. Сучасний етап, де процеси й чіпи інтегровані в широкий перелік продуктів

повсякденного застосування, вимагає суттєво ширшого трактування цифрових трансформацій. Так нами, серед значної кількості відомих визначень, відібрано два, які стосуються різних рівнів. В. Куйбіда, О. Карпенко та В. Наместнік обґрунтовують доцільність розуміння під цифровою трансформацією «...спричинені використанням цифрових технологій зміни в природі людини, її мисленні, життєдіяльності та управлінні» [4, с. 7]. В цьому визначенні йдеться не про комп'ютеризацію робочих місць, а суттєво ширше розуміння, коли об'єктом цифрової трансформації стають абсолютно усі процеси, які притаманні суспільним відносинам. Не менш широко розглядає цифрову трансформацію Д. Террар стосовно окремого підприємства, подаючи її як «...процес переходу до нових способів роботи і мислення з використанням цифрових, соціальних, мобільних і нових технологій та включає зміну мислення керівництва, заохочення інновацій і нових бізнес-моделей, оцифровку активів і ширше використання технологій для поліпшення досвіду співробітників, клієнтів, постачальників, партнерів і зацікавлених сторін» [7]. На нашу точку зору, з позиції подальшого формування методичних засад розвитку системи економічної безпеки підприємства, важливим є те, що цифрова трансформація передбачає здійснення змін не лише в технічному ракурсі, шляхом впровадження нових технологій, тобто в парі «людина-машина», але й стосовно перегляду умов взаємодії усіх внутрішніх об'єктів безпеки й суб'єктів зовнішнього середовища, що суттєво змінює поле діяльності суб'єктів безпеки, ставить перед ними нові завдання, для виконання яких необхідне як технологічне удосконалення, так й набуття нових знань.

Уникаючи заглиблення у розгляд переліку актуальних на сьогодні технологій, що складають основу цифровізації, нами виділено ключові моменти технологічних змін, які, загалом відповідаючи характеру цифрової трансформації економіки, формують уявлення про орієнтири розвитку системи економічної безпеки підприємства (рис. 2).

Поруч із позитивними змінами в результаті реалізації цифрової трансформації в межах певного підприємства доцільно відзначити ще кілька

важливих моментів. Так, по-перше, за умови відсутності кроків до цифрової трансформації підприємство може втратити свої конкурентні позиції із подальшим припиненням діяльності через неадаптованість до поточного рівня цифрової трансформації національної економіки; по-друге, об'єктом уваги суб'єктів безпеки виступають як сама цифрова трансформація, тобто усі процеси, що її супроводжують в наслідок порушення стабільності через зміни в діяльності підприємства, так і додаткові ринкові можливості та виклики й ризики; по-третє, можна визначити наступний обмежений перелік викликів й ризиків, які можуть виникнути: збільшення конкуренції завдяки доступності використання інструментів цифрового маркетингу; посилення впливу транснаціональних корпорацій; зростання вразливості інформаційного середовища підприємства через збільшення кількості кібератак; збільшення витрат на систематичне й технічне й технологічне оновлення; спротив менеджменту та персоналу; дефіцит висококваліфікованих й креативних працівників; поглиблення технологічної залежності. Зазначене загалом ще раз доводить важливість розвитку системи економічної безпеки підприємства для формування безпечних умов цифрової трансформації підприємства.

Проблематиці розвитку системи економічної безпеки підприємства сьогодні приділяється критично мало уваги. Певним позитивним винятком є напрацювання О. Вовк, яка розглядаючи стратегічні аспекти управління економічною безпекою підприємства, доводить, що розвиток системи економічної безпеки підприємства являє собою «...процес реагування на нові загрози та нарощування рівня захисту за підвищення ефективності застосування необхідних ресурсів» [3, с. 126].



Рис. 2. Характер змін в діяльності підприємства за результатами цифрової трансформації

Джерело: сформовано автором

Беручи до уваги зроблені узагальнення щодо суті термінів «трансформація», «цифрова трансформація» й «цифрова трансформація підприємства» нами пропонується розуміти під розвитком системи економічної безпеки підприємства процес контрольованого і економічно обґрунтованого здійснення кількісно-якісних змін задля посилення захищеності підприємства у відповідності до коригування стратегії його розвитку й динаміки внутрішнього й зовнішнього середовища функціонування. Відмінності такого підходу можна окреслити наступним чином:

- авторське розуміння не обмежується розглядом лише загроз, а стосується усіх деструктивних факторів, тобто ще й викликів й ризиків. Зазначене є важливим моментом, оскільки саме виклики й ризики дозволяють застосувати превентивні заходи захисту, коли реакція на загрози відбувається по факту виявлення втрат;

- розвиток економічної безпеки підприємства має пріоритет перед розвитком підприємства, оскільки без формування безпечних передумов не можна досягнути корпоративних цілей;

- нами акцентовано увагу, що розвиток економічної безпеки підприємства передбачає здійснення кількісно-якісних змін, які лежать в площині досягнення стратегічних цілей розвитку підприємства;

- основою розвитку системи економічної безпеки підприємства є зовнішні зміни, які в сучасних умовах в найбільшій мірі пов'язані із цифровою трансформацією економіки, та внутрішні процеси, що відбуваються завдяки цифровізації діяльності суб'єктів господарювання.

Викладені уточнення також сприяють більш чіткому формулюванню концептуального підґрунтя розвитку системи економічної безпеки підприємства, яке в графічному вигляді подано на рис. 3.

Підводячи підсумки доцільно ще раз наголосити на окремих ключових моментах, які уточнюють авторське розуміння концептуального підґрунтя розвитку економічної безпеки підприємства:

- досить складний процес, оскільки реалізація відбувається виходячи із динамічності цифрової трансформації економіки і з випереджаючими темпами відносно цифрової трансформації підприємства загалом задля формування безпечних умов його подальшого функціонування й розвитку;

- розвиток системи економічної безпеки підприємства вимагає покращення спроможності співробітників служби безпеки визначати, протидіяти та адаптуватися до нових дестабілізуючих факторів, зокрема і через цифровізацію безпекової діяльності;

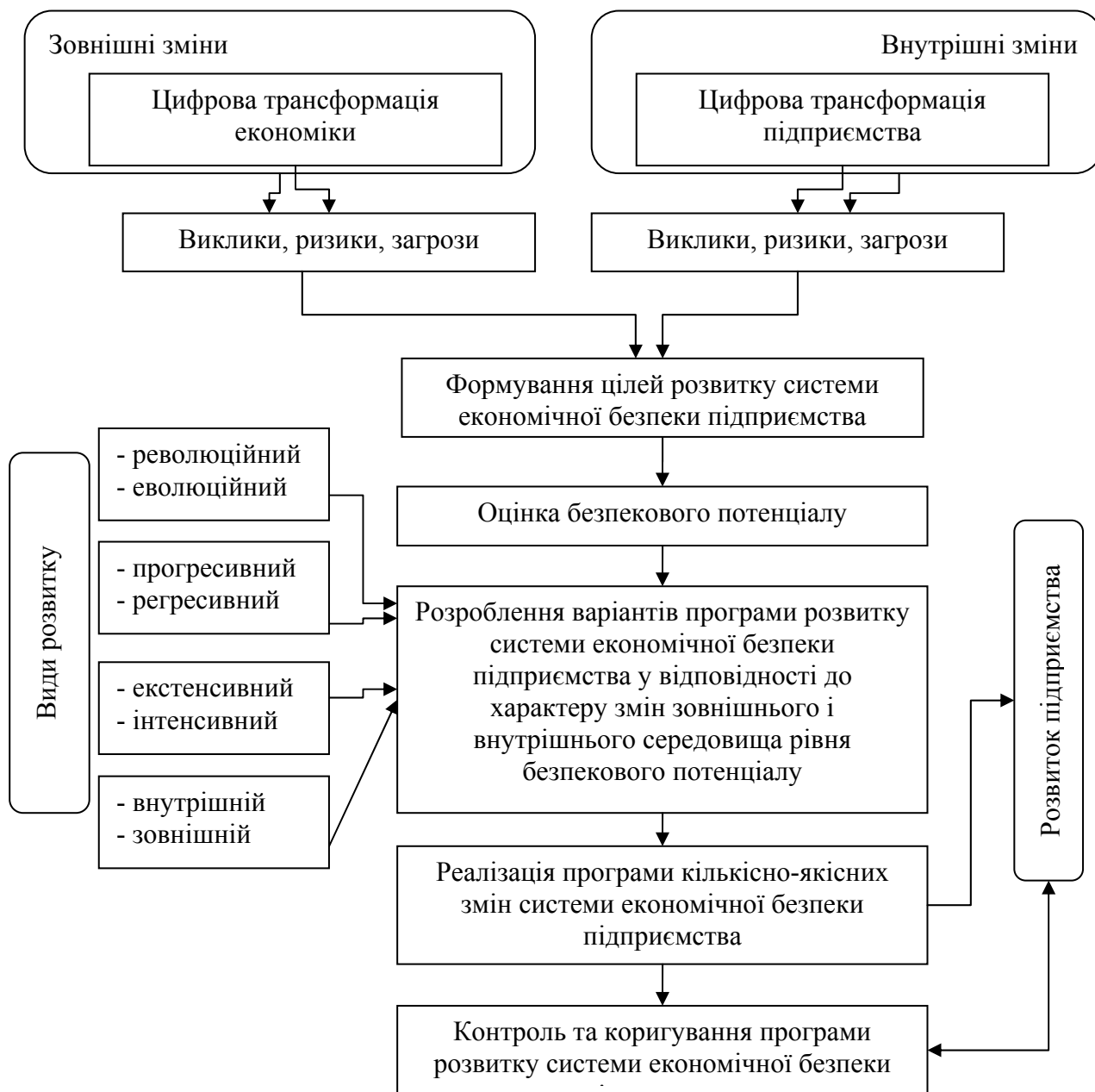


Рис. 3. Концептуальне підґрунтя розвитку СЕБП

Джерело: сформовано автором

- полягає в підконтрольному здійсненні кількісно-якісних змін, що можливе завдяки завчасному формуванню й розвитку безпекового потенціалу;
- узгоджується із стратегією розвитку підприємства та характеризується відмінними параметрами реалізації у відповідності до специфіки господарської діяльності й динамічності середовища функціонування;
- при різній інтенсивності реалізації не обмежений часовими рамками в наслідок необхідності постійного створення безпечних умов розвитку

підприємства в умовах високої ймовірності виникнення й негативного впливу внутрішніх і зовнішніх деструктивних факторів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Україна, задля посилення своїх конкурентних позицій у світовому економічному просторі, намагається досягнути високих темпів цифрової трансформації, які видозмінюють умови функціонування усіх суб'єктів господарювання. Цифрова трансформація підприємства повинна здійснюватися на основі попередньо сформованих безпечних умов, що вимагає цілеспрямованої діяльності стосовно розвитку системи економічної безпеки. Послідовно розглянутий й уточнений зміст таких понять як «трансформація», «цифрова трансформація» та «цифрова трансформація підприємства» дозволив запропонувати власні міркування щодо сутності розвитку системи економічної безпеки підприємства й сформувати відповідне концептуальне підґрунтя його реалізації. Отримані результати задають орієнтири для подальшого удосконалення теоретико-методичних засад й розроблення практичних рекомендацій розвитку системи економічної безпеки підприємства.

Література

1. Економічна енциклопедія / ред. : Б. Д. Гаврилишин, С. В. Мочерний. Київ : Академія, 2002. 952 с.
2. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект). Київ: Світ знань, 2002. 528 с.
3. Вовк О. М. Управління розвитком системи економічної безпеки підприємства: теоретичні аспекти. *Приазовський економічний вісник*. 2018. №6(11). С. 125–129.
4. Куйбіда В.С., Карпенко О.В., Наместнік В.В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник НАДУ при Президентіві України*. 2018. Вип. 1. С. 5–10.
5. Тоффлер Э. Третья волна. Москва : АСТ, 1999. 784 с.

6. Encyclopedia of Information Science and Technology, Fourth Edition. IGI Global. 2017. June (10 Volumes). 810 p.

7. Terrar D. What is Digital Transformation? URL: <http://www.theagileelephant.com/what-is-digital-transformation> (дата звернення 12.06.2022)

References

1. Havrylyshyn, B. D. and Mochernyj, S. V. (2002), *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic encyclopedia], Akademiia, Kyiv, Ukraine.

2. Yerokhin, S.A. (2002), *Strukturna transformatsiia natsional'noi ekonomiky (teoretyko-metodolohichnyj aspekt)* [Structural transformation of the national economy (theoretical and methodological aspect)], Svit znan', Kyiv, Ukraine.

3. Vovk, O. M. (2018), “Management of the development of the economic security of the enterprise: theoretical aspects”, *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk*, no. 6(11), pp. 125–129.

4. Kujbida, V.S., Karpenko, O.V. and Namestnik, V.V. (2018), “Digital governance in Ukraine: basic definitions of the conceptual and categorical apparatus”, *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy*, vol. 1, pp. 5–10.

5. Toffler, Je. (1999), *Tret'ja volna* [Third wave], AST, Moskva, Rossijskaja Federacija.

6. IGI Global (2017), Encyclopedia of Information Science and Technology (10 Volumes), Fourth Edition,. IGI Global, USA.

7. Terrar, D. (2015), “What is Digital Transformation?”, available at: <http://www.theagileelephant.com/what-is-digital-transformation> (Accessed 12 June 2022).

Стаття надійшла до редакції 15.06.2022 р.